

GÂRİB-NÂME'DE PEYGAMBER ve ASR-I SAÂDET TASAVVURU

Doç.Dr. Bilal KEMİKLİ
S. Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

*Ol imâm oldu vü biz uyduk aña
Anuñ ile varuruz senden yaña*

Perception of the Prophet and Al-Asr Al-Saada in Garib-Name

Garib-name, one of the earliest works of Turkish literature, is one of the most important works feeding popular religious mystical culture. Aşık Paşa aimed to teach religious-mystic subjects to ordinary people by writing this book in the formation period of the Ottoman Empire. In fact, this book is neither a book of religious catechism nor a biographical work (sira). It is not a simple book, which explains the mystical doctrines.

This article aims to examine some of the issues of the Garib-name, such as the Prophet's life, his companions and time. As a result of Mongol invasion and civil wars, Anatolia was divided into many parts. Aşık Paşa wanted to see the reunion of Anatolian union in various parts of the Garib-name. Aşık Paşa specifically uses the life of the Prophet as the inspirational source for the Anatolian union. Our main intention is to explore further how Aşık Paşa uses the Prophet's life for the realization of the union of Anatolia.

Türk edebiyatının ortak ve değişmez kaynaklarından biri, İslam Peygamberi'nin hadisleri ile hayatına ilişkin bilgi ve rivâyetlerdir. Şâir, bu hadis, tarihsel bilgi ve rivâyetleri, lafzî ve mânevî iktibâs, telmih ve teşbih gibi sanatlardan yararlanarak edebî form içerisinde yeniden inşâ (reconstruction) eder. Edebî mirâs göz önünde bulundurulduğunda bu inşâ faaliyetinin iki şekilde cereyan ettiği görülür; ilki Peygamberi, bizatihi bireysel kişiliği ve husûsiyetleri, muhiti ve çevresi ile tavsif eden manzum ve mensur eserlerin telif edilmesidir. Bu meyanda konuyu ele alan, na't, mevlit, hilye, siyer ve mirâciye gibi farklı edebî türler

gelişmiştir. İkinci olarak da konuyla doğrudan ilişkisi olmayan gazel, kaside ve mesnevî gibi diğer edebî ürünlerde teşbih ve telmih unsuru olarak kullanılmış yahut bu verili alandan istifade edilerek mazmunlar üretilmiştir. Böylece bir Peygamber tasavvuru ve buna bağlı olarak da bir Asr-ı Saâdet tasviri yapılmıştır.

Bu makalede, Osmanlı'nın kuruluş dönemlerinde tanzim edilen ve yazıldığı dönemden itibaren popüler dînî-tasavvufî kültürün baş yapıtlarından olan Garib-nâme'deki Hz. Peygamber ve Asr-ı Saâdet tasavvuru inceleme konusu edilecektir. Garib-nâme, doğrudan doğruya Peygamberi ve dönemini konu edinen bir eser değildir. Bununla birlikte eserin gerek tevhid, münâca'at ve na't kısımlarında, gerekse ele alınan dînî-tasavvufî mevzuların takdiminde temel referanslardan biri Peygamber ve dönemine ait bilgi ve rivâyetlerdir. Oldukça hacimli olan eserin, hemen her konusunda bir şekilde ya Peygamberin bir hadîsi rivâyet edilmekte, ya da o konuya ilişkin yaklaşımı veya bir özelliği şâire ilham olmaktadır. Gerçi Asr-ı Saâdet'e ilişkin tarihsel malzemedeki yeterince yararlanılmamış olmakla birlikte, çeşitli vesilelerle Peygamber'in ashâbından, yakın arkadaşları olan ilk dört halifeden, Aşere-i mübeşşere'den, amcası Hamza'dan ve eşi Hz. Hatice'den bahsedilmektedir. Şâir bu döneme atıfta bulunurken, yaşadığı döneme ilişkin karşılaştırmalar yapmamakla birlikte, içinde bulunulan sosyal ve siyâsî kaostan kurtuluş için Asr-ı Saâdeti model dönem olarak göstermektedir. Asr-ı Saâdet, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği birlik ilkesinin aksiyona dönüştürülüp yeni bir medeniyetin tesis edildiği bir dönemdir. Bu dönemin yeniden inşâsı, varlık, bilgi ve ahlâkî ilkeler bakımından zihnî olgunluğa kavuşulmasıyla mümkündür. Her şeyden önce bireysel ve toplumsal bakımdan temel ahlâkî ilkelerin yaşantıya geçirilmesi gerekir. Bunun için eser, insanın kendisini tanıması, içinde yaşadığı âlemin ve hayatın hakikatine vâkıf olması, Tanrı mârifetini elde etmesini sağlayacak keşfî bilgiye ulaşması gibi konularda didaktik bilgiler verir.

Garib-nâme, sadece yazıldığı dönemde değil, şâirin konulara vukûfiyeti, dil ve üslubundaki sadelik ve güzellik dolayısıyla, Osmanlı devirlerinin hemen her döneminde ve her şehrinde okunmuştur. Mamafih hemen her kütüphanede nüshası bulunan eserin Peygamber ve dönemine ilişkin değerlendirmeleri, daha sonraki dönem şâirlerinden Yazıcı Zâde Mehmed, Süleyman Çelebi, Eşrefoğlu Rûmî, Bakî, Sinan Paşa ve Şeyh Galib gibi Türk edebî hayatının önemli mümesilleri üzerinde etkili olmuştur. Bu bakımdan Garib-nâme şâiri Âşık Paşa, bazı araştırmacılara göre, Nâbî, Ramî Mehmed Paşa Koca Ragıp Paşa gibi hikemî tarzı devam ettiren şâirlerin de ilk öncüsü olarak gösterilmektedir¹. Şu halde Garib-nâme'den yola çıkılarak Âşık Paşa'nın Peygamber ve Asr-ı Saâdet tasavvurunun ortaya konulması, klasik Türk şâirinin ve Osmanlı halkının da konuya yaklaşımı hakkında bir fikir verecektir.

¹ Âşık Paşa, *Garib-nâme*, Haz. Kemal Yavuz, I/1, İstanbul, 2000, XXXIV. Kemal Yavuz'un yayına hazırladığı *Garib-nâme*, I/1-2 ve II/1-2 olmak üzere iki cilt ve dört kitaptan oluşmaktadır. Bu eserin I/1-2 ciltlerinden yapılacak şiir alıntılarında, G 37/9 şeklinde gösterilecektir. G, Garib-nâme; 37 sayfa numarasını ve 9 ise, o sayfadaki beyit numarasını göstermektedir. Eserin II/1-2 ciltlerinden yapılacak alıntılarda ise, G2 rumuzu kullanılacaktır.

GARİB-NÂME VE KURULUŞ

Âşık Paşa (1272-1332), Garib-nâme'yi dînî ve tasavvufî düşüncelerini halka sunmak niyetiyle 1330 yılında yazmıştır. Bu tarihlerde Osmanlı Beyliği, Moğol istilâsının ve iç isyanların talan ettiği Selçuklu medeniyetinin külleri üzerinde yeniden hayat bulma ve Anadolu'daki Türk birliğini tesis etme çabası içerisindeydi. Bu yeniden hayat bulma ve Türk birliğini tesis etme çabası, bir yandan "gazâ" fikriyle siyâsî ve askerî alanda ülke sınırlarını genişletmeye matuf, öte yandan da tevârüsen intikal eden dil, din ve alfabe birliği üzerinde kültürel ve ilmî alanda cereyân etmiştir. İçinde bulunulan siyâsî, sosyal ve ekonomik kaos, ilmî ve edebî gayretleri köreltememiştir. Bu yüzdendir ki, Osmanlı'nın düzeni sağladığı bölgeler, daha ilk dönemlerde Şeyh Edebâli, Tursun Fakih ve Dâvûd-ı Kayserî gibi ilmî ve edebî müktesebâtı ile temâyüz eden kişiler için câzibe merkezi olmuştur. Âşık Paşa, her ne kadar Osmanlı nüfûzuna girmemiş olsa da, bu dönemde yaşamış önemli simâlarından biridir.

Asıl adı Ali olan Âşık Paşa, kurucusu Baba İlyâsî Horasanî olan büyük bir şeyh âilesinden gelmektedir². Her ne kadar âilesinin takip ettiği sûfî geleneğe dair farklı görüşler bulunsa da Garib-nâme'de ele alınan konular itibarıyla şâirin, siyâsî kültürel sebeplerle taşra kökenli sünnî bir muhit içerisinde bulunduğu âşikardır³. Garib-nâme'den başka, Fakr-nâme⁴, Vaf-ı Hâl, Kimyâ Risâlesi⁵, Risâle fi Beyânî's-Semâ⁶ ve Hikâye isimli eserleri bulunmaktadır. Bu eserlerden 161 beyitlik küçük bir mesnevî olan Fakr-nâme'de de şâir, tasavvufî bir kavram olan fakrın Hz. Peygamber'in temel sıfatlarından biri olduğuna işaret edilmektedir. Tahkiye üslubu ile yazılan eserde rengarenk bir kuş olarak tasvir edilen fakr, sonunda Hz. Peygamber'i seçerek onda karar kılmıştır. Bu düşüncesini, Garib-nâme'de çeşitli vesilelerle yenilediği için Fakr-nâme'ye bu makalede atıfta bulunulmamıştır.

Şâir en önemli eseri olan Garib-nâme'yi, dînî-tasavvufî konularda halkı eğit-

² Dedesi Baba İlyas, Babâî İsyanı olarak da bilinen Baba Resul İsyanı'nın başlatıcılarından (Bkz: A. Yaşar Ocak, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Babaîler İsyanı*, İstanbul, 1980). Babası Muhlis Paşa, çok kısa bir süre Konya'da hükümranlık sürdürmüştür. Oğlu Elvan Çelebi, ailenin tarihini *Menâkibü'l-kudsîyye*(nşr. İsmail E. Erünsal-A. Yaşar Ocak, İstanbul, 1984) isimli bir eserde kaleme almış bir mutasavvıf ve şâirdir. Torunu Âşıkpaşazâde olarak ünlenen Derviş Ahmed de ilk Osmanlı kroniğinin müellifidir (bkz: M.Fuad Köprülü, "Âşık Paşa-zâde", *İA*, I, 706-709, Abdülkadir Özcan, "Âşıkpaşazâde", *DİA*, IV, 6-7).

³ Bilhassa *Garib-nâme*'de, onun bâtinî yönlerini ele verecek pek fazla bir malzemede bulunmamaktadır. Krş: M. Fuad Köprülü, "Âşık Paşa", *İA*, I, 701-706; A. Yaşar Ocak, "Âşık Paşa, Tasavvufî Şahsiyeti", *DİA*, IV, 3. Ayrıca bkz: Ali Alparsla, "Âşık Paşa'da Tasavvuf", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İÜ Edebiyat Fakültesi, XII, 1963, 143-156.

⁴ A. Sırrı Levend, "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevîsi: Fakr-nâme ve Vaf-ı Hâl", *TDAY Belleten*, 1953, 205-253.

⁵ A.Sırrı Levend, "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevîsi Daha: Hikâye ve Kimyâ Risâlesi", *TDAY Belleten*, 1954 (1988), 265-276.

⁶ Bu risâlenin şâire aidiyeti hususunda bir şüphe bulunmaktadır. Eser hakkında kısa bir bilgi için bkz: A. Kutsi Tecer, "XV. Yüzyıla Ait Oyun-Raks Hakkında Mühim Bir Eser", *Türk Folklor Araştırmaları*, I(106), İstanbul, 1958, 1695-1696; Bilal Kernikli, *Dost İlinden Gelen Ses*, İstanbul, 2004, 105.

mek maksadıyla didâktik bir üslupla ve Türkçe kaleme almıştır. Eseri bilhassa Türkçe yazdığını söyleyen şâir, Divân-ı Âşık, Divân-ı Âşık Paşa, Maârif-nâme ve Genc-nâme gibi adlarla da anılan ve 10.613 beyitten⁷ oluşan eserini on bölüm üzerine kurmuştur. Her bir bölümde hikmetlere dikkat çekerek nasihat etmiştir. Bu büyük hacimli eserin, baş kısmında her bölüm iki beyitle tanıtılmakta, daha sonra da tevhid, münâcat ve na'lar gelmektedir. Na'lar, Peygamber'in övgüsü, dört halifenin methi ashâb-ı kirâma ilişkin şiirlerden oluşmaktadır. Bu bölüm başta olmak üzere, eserin diğer bölümlerine yansıyan telmih, iktibas, irsâl-i mesel ve teşbih gibi sanatlarla iç içe zikredilen hususlar göz önüne alındığında, şâirin en önemli ilham kaynağının Hz. Peygamber olduğu görülmektedir. Şâir temel bakış açısı olan tasavvufî kültürden de esinlenerek Hz. Peygamber'i, genel olarak varlık, ahlak ve bilgi açısından değerlendirir; Onun varlığının rahmet, bilgisinin nihaysiz ve birebir hakikat ve ahlâkının da güzel bir örnek olduğu fikrini işler. Yeri geldikçe de bu varlığın mahiyetini idrak eden, getirdiği bilgiye şeksiz şüphesiz inanarak teslim olan ve ön görülen ahlâkî erdemleri bihakkin yaşama geçiren Peygamberin arkadaşları ve ailesi hakkında da bilgi verir.

Gârib-nâme Hz.Peygamberin ne hayatını ele alan bir siyer, ne de kişisel ve ahlâkî özellikleriyle tavsif eden hilye ve şemâildir. Bu sebepten O'na dair kronolojik bir bilgi verilmediği gibi, belirli bir insicam içerisinde kişisel ve ahlâkî özellikleri de tasvir edilmez. Bununla birlikte onda yer yer tarihsel bilgiler ve bir kısım tasvirlerle rastlanabilir. Eserde dağınık bir şekilde bulunan bu bilgi ve tasvirleri, burada iki temel başlık içerisinde ele almaktayız. İlk Hz. Peygamber'in bizzat kendisi hakkında verilen bilgi ve tasvirler ele alınacak, daha sonra da arkadaşları ve ailesi ile dönemine ilişkin bilgiler tahlil edilecektir.

YALAVAÇ'A DAİR

Türkçe bir kelime olan yalavaç, peygamber, elçi ve haberci anlamlarına gelmektedir. Garip-nâme'de şâir, peygamber, resûl gibi kavramların yanında yalavaç ve yalvaç kelimelerini de kullanmaktadır. İsim olarak daha çok Mustafa ve Ahmed⁸'i zikretmekte, bazen de Muhammed'i kullanmaktadır.

Âlem-i kitman olan mânâda nûr iken adı akl-ı kül, bu dünyada ise Mustafa'dır (G2 341/5) Mustafa, bereket ve rahmet vesilesidir. Öncelikle onun doğduğu ve risâletle görevlendiği Hicaz bölgesinin manevî ilimler açısından bereketli bir coğrafyadır. İslam kozmografisinde dünyanın merkezi olan Hicaz, mümbit toprakları ve nehirleri olmamakla birlikte, Hz. Adem'in dünyayı teşriflerindeki konak yeri olmuş; Beyt-i harem burada inşâ edilmiştir (G 821/1-11,

⁷ Bu sayı, bazı araştırmacılara göre, 10.293, 10.015 ve 10.312 şeklinde tespit edilmiş ise de burada Kemal Yavuz'un hazırladığı neşir esas alınmıştır. Krş: *Garib-nâme*, XLV-VI.

⁸ *Garib-nâme*'nin bazı bölümlerinde şâirin hurûfî yaklaşımlarına da tanık olunmaktadır. Bu husus başlı başına bir çalışma konusu olmakla birlikte, Ahmed ismi ile Ahad arasında kurduğu ilişkiyi burada zikredebiliriz. Ahmed kelimesi Allah'ın birliğini ifade eden Ahad kelimesiyle birdir; zira Ahmed kelimesinin miminin sükûtu ile Ahad'e ulaşılır. Dolayısıyla Ahmed ile Ahadı birbirinden ayıran sadece bir mim harfidir (G2 649/7,10). Bu yaklaşım, insân-ı kâmil nazariyesinin temel yaklaşımlarından biri olan "insân-ı kâmil Allah'ın mazharıdır" fikrini kuvvetlendirmektedir. Bu fikri şâir, Hz. Muhammed'in insan sûretinde yaratılmış bir nûr olduğunu söyleyerek de desteklemektedir(G2 845/7-8).

823/4). Daha sonra İbrahim burayı yurt edinmiştir (G 821/8, İbrahim, 14/37). Böylece Hicaz, Allah dostlarının kâbesi olmuştur (G 823/2).

Doğal güzellik ve tabii zenginlikler bakımından dünyanın diğer bölgelerine nazaran daha fakir olan Hicâzin tevhîdî geleneğın ve ilâhî bilginin merkezi haline dönüşerek zenginleştirilmesi, yüce kudret tarafından Hz. Peygambere yurt olarak hazırlanması sebebiyledir (G 823/4)⁹. Bu yaklaşıma göre, Tanrı âlemi var ettiğinde, gökte yedi yıldızın, yerde yedi iklimin her birinin yerlerine yerleştirdiğinde, onlara hitaben, “size sevdiğilerim gelecek” (G 819/11) demiştir. Bu haberi duyunca bereketli topraklar ve envai çeşit nimetlere sahip olan yerde altı iklim, sevinçi ile coştı. Ama Hicaz gözü yaşlı ve bağı yanık bir şekilde niyaza çıkarak, her türlü nimetten fakir olduğunu beyân edip (G 821/3, 7), “bari dostlarından beni mahrum bırakma” dedi (G 821/10). Hicazın bu duasını kabul eden Çalap, onu âleme rahmet olarak gönderdiği sevgilisi için yurt olarak hazırladı (G 823/8, G2 339/11). Bu yüzden Mustafa bu âleme orada doğdu, orada vahiyle muhatap oldu ve orada tebliğ başlandı (G 823/9)¹⁰.

Osmanlı'nın popüler dîni kültürünü besleyen eserlerin ilk örneklerinden biri olan Garib-nâme, Peygamber'in doğduğu bölgeye bir kutsallık atfederken, insan ve yetiştiği coğrafya arasında doğrudan bir ilişki de kurmuş oluyor. Bu husus farklı disiplinler açısından tartışılabilir niteliktedir. Ancak şâirin görüşü açıktır; coğrafya insanın kişiliğini belirler. Bu kutsal coğrafyada doğan Peygamber, bu coğrafyanın kutsiyetinin de yegane sebebi olarak zikredilmektedir. Esasen sadece Hicaz değil, bütünüyle âlem, Onun varlığı ile şeref kazanmıştır.

VARLIK, TEVHİD VE DU'A

Şâir, Hz. Peygamber'in rahmet ve bereket vesilesi olmasına farklı açılardan izahlar getirir. Öncelikle konuyu varlıkbilim (ontolojik) açısından tahlil ederek, âlemin varoluş sebebini Peygamber'in varlığına bağlar. Bu konuda temel kavramlardan birisi Hakikat-ı Muhammedî ve Nûr-ı Muhammedî isimleriyle de anılan peygamberî nûrdur.

Şâire göre, öncelikle anlaşılması gereken husus, bu nûrun mahiyetidir (G2 313/7-8). Konuyu dokuzuncu bölümün birinci kıssasında “beyân-ı tahkîk-i hilkat-i Nûr-ı Muhammedî” başlığı altında ele alarak Hakikati Muhammediyeye dair bilgiler verir. Bir na't olarak değerlendirilmesi mümkün olan bu bölümde, konuyu varlık ve varlık mertebeleri açısından ele alarak, ilk yaratılan varlığın aklı kül olduğunu, sonra kül emri ile lafzın yaratıldığını ve böylece Mutlak Hüsnün

⁹ Hicaz'ın kudsiyetine ilişkin şâirin hüsn-i ta'lil sanatından yararlanarak geliştirdiği bakış açısını Kudüs içinde kullandığına tanık olmaktadır. Sekizinci bölümün ikinci kıssasında “Kudüs-i Mübârek” ve Mi'râc mücizesinin konu edinirken Kubbetü's-Sahrâ'nın bu dünyadaki cennet olduğu fikrini işler (G2 23/8). Burası cennetin benzeridir, çünkü Peygamber Mi'râc'a buradan çıkmıştır. Kubbetü's-Sahrâ'nın içerisinde kutsal Sahra taşı vardır. Peygamber bu taşı basmış ve üzerinde iz bırakmıştır (G2 29/2-3). Tamda bu taşı basmışın gök yolcusunu almaya bir burak inmiş ve oradan Sidre-i Münte'hâ'ya yükselmiştir (G2 29/4). Kudüs'ün kudsiyeti bu hadiseye bağlı olarak anlatılmıştır.

¹⁰ Şâir, ilâhî kudretin Hicazı sadece bu nimetlerle taltif etmediğini, aynı zamanda orayı doğal felaketlerden ve yıkıcı savaşlardan koruduğunu Fil Süresi'ni referans alarak izah eder (G 861/8-11, 863/1-11, 865/1-6).

kendindeki gizlilik perdelerini kaldırdığını söylemektedir (G2 315/6, 8,11). Akl-ı külden, nefs-i kül, ondan da dokuz felek, arş, kürsi, yer, gök, insan ve melekleri yarattı (G2 317/3-5) Bu varlık mertebelerinin ilki olan akl-ı kül, muhabbet nûru (G2 323/4, 627/5-7), yani Nûr-ı Muhammedî'dir. nefs-i külden neşe'et eden insanoğlu, nesilden nesile gelirken bu nûru da beraberinde getirmişlerdir (G2325/3). Bu nûr, önce insanlığın atası ve ilk peygamberi olan Adem'e, ondan sonra da sırayla Nûh'a, İbrâhim'e, İsmâil'e, Yûsuf'a, Mûsâ'ya, Dâvud'a ve İsâ'ya intikal etmiştir (G2 325/4, 6, 8, 11, 327/2, 4, 8). Böylece tevhidî esasları insanlığa sunan bütün peygamberlerdeki bilginin kaynağı, bu zincirin son halkası olan Mustafa'dır(G2345/8). Tanrı, bu nûr ile dil olup mahlûkata hakikate ilişkin bilgi ziyafeti sundu (G2 327/11). O nûr, eriştiği kimseyi rûhî hastalıklardan arındıran ve akla özgürlük sunan hikmet, onu şecâat ve fesâhatını artıran bir iksirdir (G2 329/1-3). Hakîkî anlamda Ahmet'de tecellî eden bu nûr, yüce Allah'ın insanlığa bir lütfudur. Ahmet, dünyada ne şekilde hareket edileceğini, bunun için ne gibi yollar tutulacağını gösteren bir rehberdir (G2 331/2). Akl-ı kül olan Peygamber (G2 337/4) için arş taht (G2 33/1) ve bütün felekler hizmetkardır. O zamanı gelince yer yüzüne inmiş, insan sûretinde halkın gözüne görünmüştür (G2 337/8, 339/7).

Görüldüğü gibi şâir, tasavvufî kozmogoninin temel yaklaşımlarından olan âlemin "mutlak hüsnün tecellisi" olduğu fikri ile "Nûr-ı Muhammedî" düşüncesini benimser. Bu yaklaşım, daha sonraki şâirleri de etkileyecek; sevgilinin naz, cilve ve edâsı âşıkın ruh dünyasında cereyan eden birer tecellî olarak telakkî edildiği gibi, ilk bakış da bu tecellînin mazharı olan nûr olarak görülecektir. Mamafih Resûl, mutlak Hüsnün habîbidir; Hüsn kendi güzelliğinden bir parça olarak yarattığı bu güzelliğe meftûndur. Bu sebepten, "habîbim" diye hitâbetmektedir. Bu öyle bir habîbidir ki; daha âlem yok iken o vardı. O, yaratılan öncü ruhtur. Farklı disiplinlerde söz, logos ve akl-ı evvel gibi isimlerle de anılan bu öncü ruh, Hakikat-i Muhammedî ve Nûr-ı Muhammedî nitelendirmeleriyle bilhassa tasavvufî şiirde baş vurulan bir imgedir.

*Ol Resûl kim Hak habîbümdür didi
Ol habîb iken bu âlem yog-idi
Düzdi anuñ dostlğıyçün 'âlemi
Hem aña kıldı ra'iyet Âdem'i
Eyledi 'arşı aña seyrân-ıçun
Döşedi ferşi aña meydân-ıçun (G 45/1-3)*

Bu kozmogonik ve ontolojik düşünce biçiminin dinî kaynaklarının sahihliğini tartışacak değiliz; ancak, Osmanlı şiirinde varlık tasavvurunun oluşmasını sağlayan bir düşünce biçimi olduğu âşikardır. Şâir, dostluk mefhumunu varoluş sebebi olarak zikrederken, dost ve habîb kelimelerini bütünüyle oluşun illeti olarak öne çıkartıyor. Mutlak güzelliğin zuhûru olan yaratma, bizâtihi o güzelliğin dostu olan ilk nûrun vücut bulması için tecelli etmiştir. Şu halde mevcûdât, o dostun vücut bulması için vardır. Böylece sebep-i hayat olan bir peygamber imajı ile şâir, bir yandan bu sebebe olan sevgi ve bağlılığını kuvvetlendirirken, öte yandan da içinde yaşadığı varlık âlemi ile varoluşa bağlı bir kurbîyyet tesis etmektedir. Nitekim bu hakikati neşretmek için gönderilen bütün peygamberlerin her biri O'nun birer komutanı; aziz ve velîler ise, askeridir. Bütünüyle kâinât ona hizmet

etmektedir.

*Enbiyâ kamusı añun leşkeri
Evliyâ cümle aña oldı çeri (G 45/4)*

Şâir varoluşa ilişkin bu değerlendirmelerini yaparken insanın varlık sahnesine intikaline dikkatlerimizi çeker. İnsan, ki bu kavramla bütünüyle bir insanlığı kastetmektedir, kün emrinin tecellîsinden başka bir şey değildir. O tecellî kavramı yerine semâ' (G.23/7) kelimesini kullanmaktadır. Bu yaklaşım, yaratılışın âdetâ bir mûsiki formu içerisinde yek-âhenk olduğuna dikkatlerimizi çeker. Varoluş nasıl böyle bir intizama sahip ise, hayat da bir beste gibi yaşanmalıdır. Hayatı bu şekilde yaşamamıza imkan veren, bizatihi varoluşun sebebi olan Hz. Peygamberdir. O, "âlem halkının fahıdır" (G25/11); buna karşın, o "dünyadan çok Tanrıya gözlerini açmıştır". Tanrı iklimi olan tevhit, deniz isti'âresi ile kullanılmaktadır. Hz. Peygamber bu denizde kendi özünü "yavı" kılarak, aczile yegane "hayy" ve "bâkî" olan Allah'a ilticâ etmiştir. Yavı kılmak, kaybolmak, zayi olmak ve yitmek anlamlarına gelir. Hz. Peygamber, Allah'ın sevgilisi (Habîbu'llâh) sıfatına mazhar olmakla birlikte, dâimâ fakr hâlinde kalarak acziyetini dile getirip dua etmiştir (G 27/5).

*Dünyadan çün Tanrı'ya açdı gözün
Ol denizde yavı kıldı kend'üzün
Acz ile pes bir niyâz etti Hak'a
Eytdi yâ Allâh ü yâ Hayy ü Bekâ (G 27/1-2)*

İnsana tevhit denizinde "yavı kılmayı" öğreten Hz. Peygamber, bir orkestra şefi gibi, hayatın ritmini ve bu ritim içerisinde varlık kazanmayı öğreten yegane mürebbîdir. Bu mürebbînin insana öğrettiği ilk şey "du'a"dır. Bu yüzden şâir, varoluşun sebebi ve âlemin övüncü olan bu yüce mürebbînin sünnetine bağlı kalarak münâcaat ettiğini ihsas ettirir (G 33/6-9, 34/2). Esasen münâcaat, klasik mesnevî tanziminin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Ancak şâirin bu usûlü hüsn-i ta'il ile Hz. Peygamberin öğreticiliğine bağlaması, onun rehberliğini öne çıkartması bakımından önemlidir. Zaten O, sıdk ile inanılması ve uyulması gereken yegâne imamdır (G 33/9). Yapılması gereken, Tanrıya yönelmek ise; bu yönelmenin niteliği ve niceliği bir form şeklinde Peygamber'in yaşamında görülmektedir. Bu hakikatin farkında olanlar, her zaman "Resûl hoşnudluğun isterler". Esâsen bu hoşnutluğu dilemek, Tanrı hoşnutluğuna da kendiliğinden kavuşmaktır. Zîrâ ilâhî rahmete, Çalab'ın dostunu dost edinmekle kavuşulur; "dostunu sevmek onu sevmek olur." (G 43/7, 55/10) Bir bakıma bu sevgi varoluşun da gereğidir. Nitekim bu cihânda gizli aşikâr ne var ise, hepsi "Mustafâ dostluğu için oldu" (G 45/2-4, 57/3). Bu sebeptendir ki, onun va'z ettiği yol, gerçek anlamda doğru yoldur. Bu yola giren, "endişelerden" de arınmış olur (G 57/6).

*Uşbu işler kim bular işlediler
Ol resûl hoşnudluğın istediler (G 55/5)*

Ontolojik olarak eşsiz olan Peygamber, bilgi itibarıyla de eşsizdir (G 45/11). O bu özelliği ile, peygamberlerin hâtmî ve evliyânın da yegâne rehberidir (G 46/1). Enbiyâ ve evliyânın bilgisi, ilâhî kaynaklı olup, vahiy ve ilham olarak nitelendirilir. Peygamber muhatap olduğu vahiy ile, "ed-dîn" olan İslâm'ın son

mübelliğidir. Bu bakımdan onun bilgisi, öncüllerinin bilgisini de ihata etmektedir. O bu bilgi ile, her cânın önderi ve her derdin tabibi olmuştur. Billhassa onun tedâvi ettiği hastalık cân derdidir. Cân, şirde rûh ve gönül anlamında kullanılmaktadır. Peygamber, cânâ derdine dermân olan rahmet hazinesini açar. Bu rahmet hazinesi, Kur'an'dır.

*Pişvâ-yı cümle cân dur ol Habîb
Cümle renci Hak anı kaldı tabîb
Kim 'ilâc ol eyledi cân rencine
Ol irürdi cânî rahmet gencine (G 47/3-4)*

Bu bilgi Ona sunulan en önemli mûcize olmakla birlikte, başta mi'râç mûcizesi olmak üzere (G 45/6-7), ağacın konuşması (G 47/6), pişmiş kuzunun dile gelip zehirli olduğunu söylemesi (G 47/10), doğuşunda putların yere yıkılması gibi harikulade haller (G 49/1) ile de bilgisinin ve gücünün sınırsızlığına atıfta bulunmaktadır. Kezâ Peygamberin tarihsel kişiliğini, misafirlik metaforuyla izah etmektedir. O, Nûr-ı Muhammedî'nin dışında dünyâyı teşrif eden zamanlı bir varlık olarak, Tanrı'nın misâfiri olmuştur. Gerek mucizeler ve gerekse o eşsiz bilgi ile, bu misafirlik zamanı dahilinde, tevhidi hakikatleri öğretmiştir (G 49/3).

Onun bu misafirlik süreci içerisindeki yegane görevi, tevhîdî hakikatleri öğretmek, dîn-i mübînî açıklayarak Kur'an hakikatleriyle insanları buluşturmaktır. Bunun için, dinden (ed-dîn) şirk, küfür ve şüpheleri ayırmıştır. Bu cân derdine dermân olma hâlidir. Onun hedef kitlesi, kendi varlığının farkındalığına ulaşmamış, iyiyi kötünden ayırt edemeyen ve dolayısıyla varlığın künhüne vâkıf olamadıkları için şirk koşanlardı. O kendisine sunulan ilâhî bilgi ile hedef kitlenin algı kalıplarını ve kavramlarını değiştirerek, tevhîdî gerçekliğe matuf yeni bir toplum inşâ etmeye çalışmaktaydı. Bu misyonunu ifâ ederken önüne çıkan sıkıntı, tuzak ve entrikaları, kendisini "dost" olarak nitelendiren Tanrı'nın inâyeti ve nusreti ile karşıladı.

*Hak aña innâ fetehnâ âyetin
Viribidi virdi fethün gâyetin
Virdi nusret birle feth Allah aña
Yazludur nasrun min-Allah görseñe (G 49/7-8)*

Varlık ve bilgi açısından eşsiz olan Peygamber, "yüce yaratılış" itibariyle de eşsizdir. Yüce yaratılıştan maksat, ahlâk ve seciyedir; bu bakımdan o, çok özel bir varlıktır. Şâir, bu özel yaratılışı "hil'at" isti'aresiyle izah etmektedir. Bilindiği gibi hil'at, öyle alelade bir elbise değildir; padişahın bir kısım özellikleri dolayısıyla temâyüz eden kişilere giydirdiği özenle hazırlanmış süslü bir giysidir. Burada iki husus öne çıkıyor; ilkin hil'at herkesin giydiği bir giysi değil, seçilmişler giyiyor. İkinci olarak da bir sebebe binâen giydiriliyor. Şâir bu hususa dikkat çekerek diyor ki; "Cömertler cömerdi" olan Tanrı, "dostuna" hil'at giydirmiş; böylece ona yüce bir yaratılış vermiştir.

*Gör ne hil'at viribidi ol Kerîm
Geldi Hazret'den aña hulkun 'azîm (G 49/9)*

Padişah, cömertliği ve rahmeti sınırsız olan Tanrı'dır. Tanrı, insanlar içerisinde seçerek büyük bir ahlâkla taltif ettiği dostu ve elçisine hil'atini giydirmiştir. Peygamber'in en önemli zenginliği, işte bu ahlâk hil'atidir. Güzel huyludur,

sözleri tatlı ve sıcaktır (G2 65/3).O kimseye acı ve soğuk söz söylemiş, bu sebepten de başkalarının kötü muamelelerine maruz kalmamıştır (G2 65/4). Bu güzel tabiatı dolayısıyla ki, zengin ve fakir herkesin imrendiği, örnek aldığı bir kişi olmuş; böylece insanların gönlüne girerek onlara Tanrı ahlakını öğretmiştir (G2 65/6-8). Onun risâleti tebliğdeki temel başarı kaynağı, sahibi olduğu bu zenginliktir. Bu yüzdendir ki yüce Allah Onun ahlakını överek (G2 209/2) yüce yaratılış üzere olduğunu ifade etmiştir (Kalem, 68/4).

RİSÂLET VE BİRLİK FİKRİ

Âşık Paşa, “Dâsitân-ı evvel bâb-ı evvelden sahâbenüñ ahvâlini şerh eyler” başlığı ile eserinin birinci bölümünün ilk kıssası olarak, Peygamber’in İslam yolunu nasıl açtığını izah eder. Burada Peygamber’in risâlet görevini ne şekilde yerine getirdiği sorunu, Onun muhîti ile olan ilişkisini ve mucizeleri konteksinde diğer insanlarla olan iletişimini kısaca ele almaktadır. Bunu yaparken, öncelikle, yaşadığı dönemin siyâsi ve sosyal dağınlığı içerisinde zihni ve toplumsal kaos yaşayan okuyucuya, Peygamber’in başarı iksiri olarak birlik fikrini telkin etmektedir. Peygamber, muhîti içerisinde zihni ve toplumsal anlamda bir birlikteliği tesis etmiştir. Bu sebepten de başarılı olmuştur (G 63/8-9).

Birlik, “cümle işin yigregi”, yani her işin başıdır(G 88/8). İslamın bütün tek-lifleri, müntesiplerini öncelikle zihni planda birliğe ulaştırmayı amaçlar. Bilahare kardeşlik esasına matuf toplumsal birliğin tesisini sağlar. Gerek zihni gerekse toplumsal anlamda birliğe ulaşanlar, rûhî, iktisâdi ve siyâsi anlamda zenginliğe kavuşurlar. Asr-ı saadet bu anlamda bir birlik bilincine denk düşer. Bunun içindir ki, İslam kısa zamanda “dünya tahtını tutmuş”tur(G 88/11). Zirâ, “Çalab rahmeti birlik içre”dir (G 89/5).

*Birli-ile açdı yolu Mustafâ
Hüküm kıldı dünyâyâ kâfdan kâfa (G 89/1)*

Zihni ve sosyal birliğin en önemli egzersizi, günde beş vakit kılınması teklif edilen namaz ve zenginlerin yılda bir defa vermekle sorumlu oldukları zekat ibadetlerinin edasıyla yerine getirilmiş olur. Ancak birlik, öyle üstünkörü eda edilen ibadetlerle gerçekleşmez; sahih bir niyet ve asıl maksada vukûfiyet gerekir. Mâlî ve nefsi ibâdetlerin hepsi, bu husûsiyetleri göz önünde bulundurularak eda edildiğinde, birlik bilincini ve toplumsal birlikteliği tesis ederler (G 91/1-9). Şâire göre, her uzvun bir ibâdeti ve her ibâdetin de bir şekilde birlik fikrinin inşasına katkısı vardır. Dolayısıyla bizatihi fizyolojik ve biyolojik halimiz, bu yüce maksadı gerçekleştirmeye matuf araçlardır. Bu sebeptendir ki, hangi ta’at rahmete vesile olan birliğe kişiyi ulaştıracak ise, onu ifa etmeye büyük özen göstermelidir.

*Kankısı lâyıık gelürse rahmete
Kâyim olalum dün ü gün ol tâ’ata (G 93/7)*

Birlik düşüncesini kitabının farklı bölümlerinde değişik metaforlarla gündeme getiren şâir, Peygamberin insanlığa usul ve erkân öğretmekle doğru yolu gösterdiğine işaret eder. Bizim kaynaklarımızda risâletle görevlendirilmeden önceki dönem câhiliye kelimesiyle isimlendirilmektedir. Oysa Paşa bu dönemi, usul ve erkânsızlık, yolsuzluk dönemi olarak nitelendirir(G 63/11, G2 743/2). Bu

yaklaşım, dönemin epistemik anlamda bir bilgi eksikliğinden çok, belki de yoğun bilgi içerisinde zihnî kargaşayı ifade etme bakımından dikkat çeker. Bu zihni kargaşa, hayır ile şerrin tefrikini ve şirk ile tevhidin ayrıştırılmasını zorlaştırmıştır. Dönemin yazılı ve sözlü mirasından da anlaşılacağı gibi, zihnî donanımı sağlayacak kavramlar bulunmaktadır; ancak bu kavramların içi, zihnî kargaşaya paralel olarak teşviş edilmiştir. Bütün bunlar usûl ve erkânın olmayışından kaynaklanmıştır. Bu sebeptendir ki, Peygamber yol açıcı olarak nitelendirilmektedir (G 63/10). Onun açtığı yol, dağınık bu zihnî atmosferi birlik ilkesi etrafında cem eden İslam yoludur.

Usûl ve erkânı kaybeden toplum, yanlış yollara sapar. Peygamber'in içine doğduğu toplum, usûlden yoksun olmaları itibarıyla hayata şaşı bakan bir toplumdur. Bu yüzden birliğin farkına varamamışlardır. Tanrı bilmez, varlığın mâhiyetini kavrayamaz ve hakikati idrak edemez olmuşlardır. İşte böyle bir ortamda yol açıcı olarak görevlendirilen Hz. Muhammet, İlahî bilgiyi insanlığa ulaştırmak için yalvaç (elçi) olarak görevlendirilmiştir. O bu görevini insanlara açıklamaya, Hakk'ın varlığı konusunda onları bilgilendirmeye başladığında, içinde buldukları zihnî kaos ortamının tazyiki ile ona inanmadılar (G 65/2-5). Üstelik dediler ki; "yalvaç olduğuna işaret eden apaçık bir delil göster!" (G 65/6) Bunlar ondan mucize göstermesini istemekteydiler. O istenilen bütün mucizeleri gösterdi, bu sefer de "cümle işin câdulıktır" (G 65/9) diyerek, onun bir sihirbaz olduğunu ileri sürdüler (Saffat, 37/15). Bununla da kalmadılar, Peygamber'e düşman oldular, kin beslediler.

*Dahî bedter oldu düşmanlıkları
Hiç yöritmezler-idi Peygambarı
Her biri biñ dürlü mekr ider-idi
Ne cefâ gelse Resûl yudar-ıdı (G 66-67/11-1)*

Yudar kelimesini, şâir, sabır anlamında kullanıyor. Böylece sosyal ve siyâsî çevrenin menfî tutum ve tavırlarına karşı sabırlı bir kişilik imajı da çizilmiş oluyor. Şâir, tarihsel verilerle de mevsuk olan bu hadiselerin ayrıntısına girmeden, hazırlanan hile ve tuzakları sabırla karşılayan ve yaşadığı olumsuzlukları hitâbettiği toplumun usûl ve erkân bilmezliği ile yorumlayan bir peygamber imajının yan yana getirerek muhatabını sabır ve tahammül konusunda bilinçlendirmektedir. Bununla verilen mesaj, hâdiseleri soğukkanlı karşılamanın neticesinin zafer olduğu fikridir. Nitekim Peygamber de dört yâr olarak nitelendirdiği Ebûbekir, Ömer, Osman ve Ali'nin bir araya gelmesiyle birlikte, bu sıkıntılardan büyük oranda kurtulmuştur. Bu dört yârin Peygamber'in yalvaçlık görevine katkıları, sadece moral güç açısından değildir; bunlar aynı zamanda siyâsî ve askeri alanda da önemli katkılar ortaya koymuşlardır (G 67/2-9). Bu dört yârin bir güneş olan Peygamber'in etrafında toplanması hadisesini, benlikten geçip Allah için sevişmek ve böylece birliği gerçekleştirmek olarak açıklamaktadır.

*Pes bilüñ kim kanda birlik var-ısa
Kim kimüñle ikiliksüz yâr-ısa
Devlet-i her dü cihân anlardadır
Anlaruñ menzilleri cânlardadır (G 67/10-11)*

Şâirin birlik düşüncesi, farklı disiplinler açısından ele alınıp incelenecek bir konudur. Ancak burada bir hususa işaret etmekte yarar vardır; o Asr-ı saadette

tesis edilen birliğin zihni alt yapısına vurgu yaparak, içinde bulunduğu kuruluş döneminin siyasî sosyal çalkantılarına çözüm sunmuş oluyor. Nitekim burada ele alınan birlik zihniyeti, toplumsal düzenin sağlanması için ulu'l-emre itaat (G 95/1-9) şeklinde formülleştirilebilir. Bu yaklaşım, daha sonraki dönemlerde, Osmanlı siyasal düzeninde egemen görüş olarak varlık kazanacaktır.

HER KAP İÇİNDEKİNİ SIZDIRIR

Peygamberlerin “başı” (G 529/11) olan Hz. Muhammet'in akli dünyayı baştan başa doldurmuştur (G 531/5). Bununla birlikte tebliğ ettiği mesaja, içinde yaşadığı toplumun yaklaşımı hususunda tam bir birliktelik yoktur; bir kısım insanlar olumlu tepki gösterirken, bazıları da onu ve tebliğ ettiği esasları inkar etmişlerdir.

Âşık Paşa, bu iki yaklaşım biçimini eserinin farklı bölümlerinde ele alır. Husûsen insanın dört derecede yaratıldığına dair bilgilerin verildiği dördüncü bölümün dördüncü kıssasında bu konu farklı açılardan izah edilir. Burada anlatıldığına göre; Allah insanı dört derecede yaratmıştır. Bunlar; peygamberlik tâcına sahip olanlar, velilik elbisesini giyenler, Allah'a ve peygamberlerine itaat edenler ve kalpleri azap mührü ile mühürlenmiş olanlar. Bu dört gurubun özelliklerini ortaya koyarak, Hâtemü'l-Enbiya ile peygamberlik zincirinin hitama erdiğini, velâyet için gayret ve dirâyetin gerektiğini, ancak akli bayında olan her insanın mutîlerden olması gerektiğini ifade eder.

Şâirin bu tasnifine göre, kalbi mühürlenmiş inkarcılardan olmamaya gayret göstermek gerekir. İlahî bilgi olan vahiy, nisan yağmuru gibidir. Tanrı, her hangi bir ayırım yapmadan bu yağmuru bir rahmet olarak bütün insanlığa sunmuştur. Ne var ki; bu nimetten bir kısmı yararlanmış, bir kısmı da duymazlıktan gelmiştir. O bu durumu yılan ve sedef metaforuyla açıklar; yılan da sedef de aynı nisan yağmurundan beslenmiş, biri bu yağmur kaynağını zehre, ötekisi de inciye dönüştürmüştür. İşte vahye muhatap olup da onu duymazdan gelenler yılanı, onu dinleyip değerler üretenler ise sedefe teşbih edilmektedir (G 435/4-11, 437/1-5).

Peygamber ve yârânı, nisan yağmurunu inciye dönüştüren inanmış kimsele-re en iyi örnektir. Zira Peygamber ve yârânı, “Tanrı'dan her ne hitâb olur” onu alır bir ziyâfete dönüştürürlerdi (G 437/8-10). Peygamber, vahiy ile aldığı emir ve nehiyleri, öncelikle “yâr-ı Resûl” olan dört yârâna inceden inceye naklederdi (G 437/11). Böylece onlarda, bir hünerin ortaya çıkmasını sağlardı. Ebûbekir'in sıdk ü safâsının (G 439/2), Ömer'in adlinin (G 439/3), Osman'ın hayâsının (G 439/4) ve Ali'nin fedâkarlığı ve cömertliğinin (G 439/5) kaynağı bu ziyafettir. Böylece onlarda meydana gelen bu tesir diğer yârânı da etkiler, böylece İslâm toplumu sedef gibi nisan yağmurunu inciye dönüştürürlerdi (G 439/6-7). Ne var ki, aynı sese muhatap olan Utbe, Şeybe ve Ebûcehl gibi Kureyşliler, bu sesin kaynağının ilâhî olduğunu inkar ederlerdi. Bununla da kalmazlar, Peygamberin bir sihirbaz olduğunu ileri sürerlerdi (G 439/8-10). Mesaj aynı mesajdı, ama alıcılar farklı olduğundan birinde huzur ve sükûna sebep olan söz, ötekisinde kin ve nefrete sebep olabiliyordu. Zira, her kap içindekini sızdırır. Almayana öğüt kâr etmez.

YALVAÇLIĞIN SONU

Âşık Paşa, Peygamber'in nübüvvetini ispat kastiyla kaleme aldığı bir na'tında, "Hak'tan açılan kapı, ebedî olarak açık kalır" (G 59/1)düşüncesini dile getirir. Bu açılan kapı, adı tarihsel vetire içerisinde değişik olarak tekrar edile gelen İslâm kapısıdır. İslâm tevhidî geleneğin genel ismidir. Ancak "çeşmeyi kim akıtırsa, o kapatır" (G 57/10 da demektedir. Çeşme metaforuyla kastedilen şey, ilâhî bilgi yani vahiy olmalıdır. "Mustafa gibi kimesne" (G 59/10) ne daha önce dünyaya geldi, ne de gelecektir. Kezâ ne de "Kur'an gibi hân geliser" (G 59/11) demektedir. Demekki tevhidî gelenek tereküm ederek gelişme göstermiş, Hz. Peygamber'in aracılığı ile insanlığa sunulan Kur'an ile de kemâle ermiştir. Şu halde onun getirdiği mânâyâ tevccüh etmek, gerçek devlete kavuşmaktır. Mustafa, insanı huzur ve saadete taşıyan devletin kaynağıdır.

*Evvel âhir devlet-i kâim durur
İşidüñ ol devlet issi kim durur
Mustafâ'dur Mustafâ'dur Mustafâ
Müctebâdur Müctebâ'dur Müctebâ (G 59/3-4)*

Şâir Kur'an'ı büyük bir sofraya teşbih ederek, ondan faydalanmayanların mahrum kalacaklarına işaret eder. Çünkü bu sofrâ, İllâhî lütuf olarak inmiştir ve bir daha inmeyecektir. Kur'an'ın lafzı sofrâ, mânâsı da o sofradaki envâ-i çeşit yiyeceklerdir; lafzına âşina olmayanlar lafzını öğrenmeli, mânâsına ulaşmak isteyenler de mânâsına yönelmelidir. Bu bakımdan Kur'an apaçık bir nimettir. Bu nimetin bir benzerini, İsrâ Sûresi 88 numaralı âyetini lafzî iktibas ile zikreder, kimsenin yapıp ortaya getiremeyeceğine işaret eder (G 60-61/11, 1-2).

YÂRÂN'A DÂİR

Âşık Paşa, Peygamberin arkadaşlarını yâr ve yârân olarak niteler. Bunlar, yol içinde hem yoldaş, hem de yârdır. Hak'tan başka kimseye tapmamış ve doğru yoldan sapmamışlardır (G 51/7-8, 437/7). Ancak eserde şâir yâr ve yârân kelimelerini iki anlamda kullanır. İlk kelimeyi umûmî anlamda bütün sahâbeyi ifade etmek için (G85/1), ikinci olarak da husûsî çerçevede ilk dört halfeyi kastederek kullanmaktadır (G 61/5).

Sahâbe, genel olarak, Hz. Peygamber'in döneminde İslâm ile tanışan ve onun meclisinde bulunan kimseler için kullanılan bir tabirdir. Şâir de bu tanıma işaret ederek, sahâbenin iki temel özelliğine işaret eder. Her şeyden önce "ol yârânlar", onunla aynı inanç ve fizikî muhit içerisinde bulundular. İkinci olarak da, ona gittiği yolda yoldaş ve yâr oldular. Bu iki temel özelliğe vurgu yaparak o, Peygamber'in yaşamı boyunca karşılaştığı sosyal, siyâsî ve ekonomik sıkıntıları göğüsleyen, onunla hayatın bütün alanlarında bir arada olan, hicretle sıladan ayrılmak durumunda kalan, Medîne'de yeni bir toplumun inşâsındaki sosyal ve ekonomik kaosu göğüsleyen ve netice itibariyle zafere ulaşan bir inanmış topluluğun tarihsel resmini çıkartmaktadır. Bu resim, inanmanın, sadâkatin, özverinin ve kahramanlığın coşkulu renklerini ihtiva etmektedir.

*Ol yârânlar kim anuñla var-ıdı
Yol içinde yoldaş olup yâr-ıdı (G 85/3)*

Yârân kelimesi, Farsça yâr kelimesinin çoğulu olarak, dostlar anlamında kullanıldığı gibi, bir maksat için birlikte hareket edenler topluluğu ve dost toplantısı anlamlarına da gelmektedir. Türkçe kelimeleri özellikle kullanan şâir, Türkçe yardımcı, koruyucu ve kayırcı gibi anlamlara gelen arka kelimesinden türemiş olan arkadaş kelimesini kullanmak yerine yâr ve yârân kelimelerini tercih etmektedir. Arapça, sahâbe kelimesini karşılamak için yâr ve yârân kelimelerini tercih ederek, aralarında sevgi ve kardeşliği ihya etmiş olan Müslüman toplumu kastetmektedir. Peygamber'in inşâ ettiği bu toplum, fedakarlık ve terk esasına dayanan bir toplumdur. Bu toplumu inşâ eden fertlerden kimisi birlik ilkesinin farkındalığına ulaşamamış Kureyşlilerin zulmü karşısında ve savaş meydanlarında baş verdi, ama yüz döndürüp geri çekilmedi, kimisi de her seviyede kahramanca savıştı.

*Kimisi ol yol için terk itdi mâl
Kimisi ol 'ışka öldürdü 'tyâl
Kimisi baş virdi yüz döndürmedi
Kimisi urdı kılıç hiç durmadı (G 85/4-5)*

Şâir, Müslüman toplumlar için en ideal zaman olarak düşünülen Asr-ı saâdetteki sosyal ve siyasî ilişkileri, olumlu yönlerini öne çıkartarak tasvir eder. Dönemi sadece olumlu yönleriyle atıfta bulunulmasının, toplumsal ihtiyaçlara makul cevaplar bulma ve toplumları bu cevaplar etrafında motive etme kaygısından kaynaklandığı düşünülebilir. Nitekim döneme ilişkin geleneksel tarihî metinlerde de benzerî bir üslup göze çarpmaktadır. Osmanlı Devletinin kuruluş aşamasında kaleme alınan bu eserde de sahâbenin fedâkârlığa dayalı özelliklerini öne çıkartılması, içinde bulunulan siyâsî ve sosyal kargaşadan ancak sahâbe gibi davranarak çıkılması düşüncesi telkin edilmektedir. Zîrâ başlangıcından itibaren din yoluna kim girdi ise, sahâbe örneğinden hareket edecektir.

*Ol zamândan tâ gelince bu güne
Cümle kul oldı gelen uşbu dine
Şimdiden soñra dahi her kim gele
Cümle baş indüriserdür bu yola
Bil kim ol demden berü cümle gelen
Bir suratdur Hak yolına yâr olan (G 89/6-8)*

Şâir, "belki onları tam olarak anlatamadım; ama"(G 87/4), diyor, bu yola giren ve birlik ilkesi etrafında toplanan kişiler, yârân gibi olacak ve hakkın tecellilerine şâhit olacaklardır (G 87/1). Eksik bilgiler nakletmiş olabileceğini, ama burada asıl maksadının teferruatlı bir tarih metni yazmaktan çok, mânâyı öne çıkarmak olduğunu ifade ediyor (G 87/5). Dönemin tarihî kişiliklerinden, Peygamber'in eşi Hz. Hatice, ilk dört halife, Aşere-i Mübeşşere ve Peygamber'in amcası Hamza'yı, çeşitli vesilelerle örnek kişilikler olarak takdim etmektedir.

HZ. HATİCE

Âşık Paşa'nın eserinin değişik yerlerinde zikrettiği Hz. Hatice, Hz. Peygamber'in temiz, iffetli ve yüce ahlâk sahibi eşlerinden biridir. Paşa'nın sekizinci bölümün altıncı kıssası olarak zikrettiği yüce aşklardan biri Hatice'nin aşkıdır. Şâir'in naklettiğine göre, Yemen'li zengin ve asil bir kadın olan Hatice, sınırsız

zenginliğin yanında mütevazı ve etrafını görüp gözetleyen iyilik sever bir hanımı (G2 151/2-6)¹¹.

Paşa'nın naklettiğine göre, Hatice rüyasında gökten ayın üstüne indiğini ve Tanrı'dan bir dost geldiğini görür (G2 151/7-12). Bu rüyasını, bölgenin tanıdığı yorumcusuna anlatarak tabirini ister. Tabirci, rüyayı dinlediğinde şaşırıp kalır. Zîrâ o rüyadan, cihânın övünç kaynağı olan Peygamber'in dünyayı teşrif edeceğini anlamıştır. Der ki, "Bu rüyanda âhir zaman peygamberinin geleceğine işaret var. Hiç şüphe yok ki, sen onun, o da senin olacaktır." Sonra bu beklenen kişinin hangi şehirde ve hangi kabileden olacağını birer birer anlatır. "İstersen", der, "Mekke'ye git, Abdulmuttalib'in oğlunun alınındaki nura bak; o nûr nübüvvet nûrudur." (G2 153/1-9) Hatice, bu rüyanın ve tabirin tesiriyle taşınılabılır servetini yanına alıp, diğer varlıklarını Yemen'de bırakarak Mekke'ye gider (G2 153/10-11). Onun yüreğini aşk âteşi yakmış, varını bu aşk uğruna sele vermiştir.

*Işk içinde mâlını kıldı sebîl
Dost gele dip güydi bunca ay u yıl
Ol degüldi maksudı kim erlene
Yâhud anuñ erliginden ferlene
Uzanurdu ma'sûka irmeg-içün
Ya'ni ol gördüğünü görmeg-içün (G2 155/1-3)*

Aşk içinde bunca zaman geçti; o rüyasında gördüğü nûru gördü. O yüzü gö-rerek Hakk'a ulaştı.

*Anı kim görmişdi gördi mutlaka
Ol yüzi görmege-ile irdi Hak'a (G2 155/5)*

Şâir Muhammedî nûrun yaratılışının ele alındığı dokuzuncu bölümün birinci kıssasında, bu nûrun dünyada tecellisinden hemen önce ayın insanları müjdelemek istediğini ifade eder (G2 337/8-9). Bu müjdeyi taşımak için ilk önce Hz. Hatice'nin evine uğramış, sonra da Mekke'ye gelerek Abdulmuttalib oğul Abdullah'ın alnında yer ederek Güneş gibi parladığını söyler (G2 339/1-5). Böylece o, Hatice'nin gördüğü rivayet edilen rüyâya telmihte bulunmuş olur.

DÖRT YÂR

İlk dört halife, "Mustafâ'nın dört yâri"dir (G 61/5, G2 631/10) Bu bakış açısı, şâirin inanç boyutunu ele vermenin yanında, neseben bağlı bulunduğu Babâilerin de tevellâ ve teberrâ ehlerinden olmadıklarını, yahut kendisinin bu fikirden uzaklaştığını veya takiyye yaptığını göstermesi bakımından önemlidir. Dört büyük halifeyi sitayişle yâdeden şâir, onları anarak gönünü şâd ettiğini ileri sürmektedir. Bu dört ismin, "dilimizden adları" ve "gönlümüzden dâdları" (G 61/9) kesilmesin diye de niyazda bulunur. Bu duâ cümlesini de hoş bir sebebe bağlar; çünkü der, bunlar "görklü huya" (G 61/11) sahiptirler. Görklü huy, güzel ve iyi huy demektir. Çalab onları bu güzellik içerisinde yaratmıştır. Dolayısıyla

¹¹ Şâirin, Hz. Hatice'nin zenginliği ve asaletine dair değerlendirmeleri bilinmekle birlikte, Yemenli olduğuna dair verdiği bilginin kaynağına ulaşamadık. Bilindiği kadarıyla Hz. Hatice, aslen Kureysli Hüveylid'in kızıdır. Soyu Kusay'a kadar çıkar.

hepsinden alınacak bir tarz ve tavır örneği vardır.

*Bunları anmak gönüller saykılı
Ol Ebûbekr ü Ömer 'Osmân Alî
Dilimizden adları eksilmesün
Gönlümüzden dadları kesilmesün
Kim bulardur kamunun yüzi suyu
Bunlara verdi Çalab görklü huyı (G 61/8-9, 11)*

Daha sonra çeşitli özelliklerini tavsif ederek bu dört yârânı, teker teker zikreder. Şâire göre, esasen bunların her biri birer semboldür; Ebubekir gönülden bağlanmanın, Ömer adaletin, Osman hayânın ve Ali ise kuvvet ve cesâretin sembolüdür. Paşa bu dört halifeye ilişkin bilgiler verdikten sonra der ki: “Yâr-ı Resûl, işte bunlardır! Onlar Peygamber'in rızasını ve memnuniyetini esas alarak hayatlarına yön verdiler. Peygamberin rızasını ve memnuniyetini kazanmakla da Tanrı rızasına kavuştular. Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır.”

*Uşbu işler kim işlediler
Ol Resûl hoşnûdlığın istediler
Her işi kim ol Resû kıldı kabûl
Tañrı andan râzıdır hiç şek degül (G 55/5-6)*

Âşık Paşa, bu açıklamaları yaptıktan sonra, popüler dinî kültürü besleyici didaktik bir eser yazdığının farkında olarak, muhâtabına döner. Bu dönüşle o, doğrudan doğruya telkin edici bir üslup ile muhatabı irşâd etmektedir. Tanrı'nın “hoş tuttuklarından” olmak için Peygamber rızası kazanmak isteyenlerin “yâr-ı Resûl” örneğinden yararlanmalarını salık verir.

*Siz dahi isteñ Resûl hoşnûdlığın
Kim bulasız tañrı'nuñ hoş dutduğın
Rahmetiyle hoş duta Allah sizi
Dostuna başışlaya kamumuzu (G 55/8-9)*

HZ. EBUBEKİR

Âşık Paşa'nın gönülden bağlanmanın sembolü olarak tanıttığı Ebûbekir'e ilişkin olarak çizdiği imaj; doğruluk ve cömertlik kavramları etrafında teşekkül etmektedir. Ebûbekir, doğruluk ve güven kavramlarıyla aynileşmiş bir kişiliktir. Bunun için Siddik mahlasıyla anılır. Bu mahlas şiirde, Ebûbekir isminden daha çok kullanılır. Siddik kelimesiyle şâir, Ebûbekir etrafında oluşan menâkıba telmihte bulunur.

İşi ve sözüyle doğru olan, bu itibarla da etrafındakilere güven telkin eden kişi anlamına kullanılan “siddik” kelimesi, Ebûbekir'in şahsında, Peygamberin tebliğ ve telkin ettiği bilgiyi şeksiz ve şüphesiz bir şekilde doğrulayan kişiler için kullanılan bir sıfat olmuştur (Nisâ, 69). Bu bakımdan Ebûbekir, inanmanın sembolüdür. Ebûbekir'in bu noktada bir inanca sahip olmasında, Peygamber'e olan güvenin etkisi vardır. Bu güveni, Peygamber'in “Ben ve Ebûbekir iki rehin at gibiyiz” şeklinde tavsif ettiği dostluktan neş'et etmektedir. Dolayısıyla inanmakla, dost olmak arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu sebeptendir ki, sûfiler, velâyet derecesinin en yücesi olarak telakkî ettikleri makamı siddikiyyet olarak isimlendi-

rirler. Tam doğruluk anlamına gelen siddikiyyet, ma'rifet noktasına ulaşmış yakîn derecede îmânî hakîkatlere vâkıf olma hâlidir. Ebûbekir'in siddik olarak anılmasında bu îmân ile birlikte, sahip olduğu maddî varlıklarını tasadduk etmesi de etkili olmuştur. Doğruluk, sadece sözde değil, özde de olmalıdır. Bu öz, maddî alanda terâküm eden birikimin paylaşımında kendini gösterir. İslâm'ın zekât, sadaka ve infâk gibi kavramlarla teşvik ettiği maddî fedâkarlık sadece sosyal ve iktisâdî anlamdaki etkileri açısından değerlendirilmemelidir; ayrıca îmânın özde teşekkülüne bir katkı sağladığı da görülmelidir (Leyl, 17-18). Bu sebepten Âşık Paşa, sûfî literâtürde fenâ ve terk tabirleriyle geçen bu inanç göstergesini, “ışık uğruna hânümânı yağmalatmak” olarak telakkî eder.

*Birisi Siddik-ıdır gör hâlini
Kim niçe terk itdi sevdük mâlını
Yagmalatdı mâl u mülkü hânümân
Viridi ol 'ışka gönül ü cism ü cân (G 51/10-11)*

Şâir, siddik ile hırs ateşini söndürmeden, Siddik da olunamayacağına işaret etmektedir. İnsanın zihni dünyasını arındırmasına matuf irfânî bir bilinçlenme olan terk, “malı vererek temizlenme”nin (Leyl, 17-18) yanında, başkalarının sahip olduğu vâriyet ve iktidâra karşı meyli de kesmektir. Bu bakımdan terk, hırsı söndürerek zihni arındırır.

*Terk ile söyndürdi ol hırs odını
Dutdı siddik aldı Siddik adını (G 53/2)*

HZ. ÖMER

Âşık Paşa, adâletin sembolü olarak takdîm ettiği ikinci halife Ömer'in terâzi-sinin şaşmayacağına işaret eder. Adâlet, dört sevgiliden biri olan Ömer'in, üzerinde titizlikle durduğu ve asla müsamaha göstermediği en önemli konudur. Hakların sahiplerine verilmesi hususunda azamî dikkat göstermiş, sosyal ve iktisâdî farklılıklar ve toplum içindeki sınıf farklılıklarını nazari dikkate almadan hukûku yaygınlaştırmıştır. Şâir de onun bu husûsiyetini öne çıkartarak, oğlu Abdurrahman el-Asgar'ın ölümüne telmih yapar. Ebû Şahme diye de bilinen Abdurrahman el-Asgar, Mısır'da arkadaşlarıyla birlikte şarap içtiği için had cezasına çarptırılmıştır. Bu ceza uygulandıktan bir ay kadar sonra da ölmüştür¹². Şâir bu hadiseyi hatırlatarak, Abdurrahman el-Asgar'ın bu davasında tarafgir davranılmadığına işaret eder.

*Ol biri 'Ömer'di kim dâd eyledi
Kendü oğlın öldürüp ad eyledi (G 53/4)*

Esasen şâir, her ne kadar “ad eyledi” derse de, onun niyetinin bu olmadığı açıktır. Zirâ o burada ilkeli davranarak hukûkun üstünlüğü esasını ikâme etmiştir (G 53/5). Zâten Allah'ın da emri bu şekilde tecellî etmektedir (Nahl 90). O ilâhî hitâbın muhâtabı olduğu bilinci ile, hakkâniyetten ayrılmamış ve her işinde âdil olmayı öncelemiştir. Bu sebepten de Allah'ın ve Peygamber'in rızâsını kazanmış-

¹² Olayın ayrıntısı için bkz: Murat Sarıncık, *Dört Halife Dönemi*, I, İstanbul, 2002, 425-27.

tır.

Dâd kıldı 'âlem içre tâ-ebed

Hoşnud andan hem Hem Muhammed hem Ahad (G53/7)

Şâir Ömer'i bir de Kudüs'ü anlatırken anar. Kudüs'de Ömer sancağını bir mermere vurmuş, adeta yumuşak bir zemine diker gibi, onun oraya dikmiştir (G2 37/2).

HZ. OSMAN

Garib-nâme'de güzel huyu ve utanma bilinci ile anılan üçüncü halife Osman, nazik, kibar, kimseyi incitmemeye azami gayret gösteren, giyim kuşamına dikkat eden, oturup kalkmasına ve konuşmasına dikkat eden bir kişiliğe sahiptir. Şâir onun bu özelliklerine de atıfta bulunarak, Peygamber'in iki kızı ile evlendiği için "zi'n-nûreyn" olarak tavsif eder. Bu nitelendirme, daha sonraki şâirlerde de görülen bir durumdur. Ancak burada farklı olarak, Kur'an ile olan ilişkisine dikkat çekilir.

Âşık Paşaya göre iki nûr sahibi olarak nitelendirilen Hz.Osman, daima Kur'an okurdu. Onun Kur'an okurken şehit edilmesi hadisesini telmih ederek, "Mushaf üzre virdi baş" demektedir. Bilindiği gibi, halifenin evini basan isyancılardan Gâfikî, onun başına Kur'an okurken vurduğu bir demir parçası ile yaralamıştır. Bu arada O, önündeki mushafın düşmemesi için sıkı sıkıya ona sarılmaktadır. Bu arbedede kanayan başından kanlar mushafın yaprakları üzerine düşmüştür. Bu hadiseyi işaret eden şâir, mushaf, vird ve kan dökme ifadelerini bir arada zikrederek, Osman'ın hem lafız itibariyle günlük vird halinde Kur'an ile meşgul olduğunu, hem de gündelik yaşamında onun mânâsına riâyet ettiğine işaret eder. Böylece onu, Kur'an'a bağlılığın sembolü olarak öne çıkartır.

Mushaf üzre virdi baş u dökdi kan

Hak yolında tâ-ebed kaldı nişân (G 53/10)

Şâir, onun bu Kur'an'a bağlılığı nedeniyle baş verdiğini düşünmektedir. Bu bağlılığı dolayısıyla, kan dökmüş, baş vermiştir; buna karşılık olarak da Allah ve Resûl'ün rızasını kazanmıştır.

Dökdi kan u virdi baş aldı rızâ

Hoşnud andan hem Resûl ü hem Hudâ (G 53/11)

HZ. ALİ

Âşık Paşa, Ali'yi ilâhî kudretin mazharı olarak tavsif eder. Ali'deki bu kudretin iki önemli kaynağı vardır; biri ilim, ötekisi Zülfikâr. Ali, dînî ve beşerî bilimlerde mahir bir ilim adamı , Zülfikâr ile de münkirleri yola getiren savaşıdır. Bu konuda şöyle demektedir:

Birisi kimdi Emirü 'l-mü'minîn

Ol 'Alî kim açtı bu İslâm dînin (G 55/1-2)

Mü'minlerin emîri olan Ali'nin kudretinin temel kaynaklarından biri olan ilim, bilhassa ledünnî bilgi adıyla tasavvufî episteminin kaynağı olması bakımından önemlidir. Zîrâ sûfilere göre, Ali, şâh-ı velâyettir; Peygamber'in getirdiği

bilginin bânına ve sırlarına vâkif olan yegane kişidir. O zâhiri anlamın dışında öze nüfûz ederek hakîkati şerh etmiştir. Bu bakımdan şâir, “açdı İslam dînini” diyerek onu şârih-i din olarak göstermektedir. Onun bu niteliği hâiz olması, bizzat Hz. Peygamberin işaretini iledir. Nitekim Allah’ın, usûl ve erkânı kaybeden bir toplumun içerisinde seçerek çıkardığı Mustafa, gerçek bilgiyi insanlara gösterirken (G2 743/2-4)sahip olduğu bu eşsiz bilgi dolayısıyla kendisinin ilmin şehri ve Ali’nin de bunun kapısı olduğunu söylemiştir (G2 743/6).

Garib-nâme’de lafz-i iktibâs yoluyla zikredilen bu hadis ile, Ali’nin o eşsiz bilgiye açılan bir kapı olduğu fikri işlenmektedir. Nitekim nasıl ki bir binaya kapısından giriliyor ise, Pegamber’in sunduğu bilgi evine de oradan girilecektir (G2 743/8). Peygamber’den bu hakîkati işiten dostlar, aldıkları haberi bütün insanlığa sunmuş; böylece Ali’nin ilmî derinliği bilinmiştir. Bunu duyan mü’minler, şüphe etmeden inandılar. Bir kısım münafıklar ise, buna inanmadıkları gibi, bir kısım sorular sorarak Ali’yi mu’âheze de ettiler. Burada Ali’ye sorulan sorular ve verilen cevaplar ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır (Bkz: G2 745-765). Ali’nin ilminden şüphesi olan on kişi, on ayrı zamanda şu soruyu sordular: “İlim mi üstün mâl mı?” Ali her seferinde farklı açılardan yaklaşarak ilmin üstünlüğünü ifade etti. Bu sefer de “İlim neden üstündür?” sorusunu yönelttiler. Ali yine farklı açılardan ilmin üstünlük sebebini açıkladı. Böylece inkarcı on kişi onun ilminin yüceliğini görerek, gerçek mü’min oldular (G2 765/3-4).

Ali’nin kudretinin ikinci vechesinin sembolü Zülfikâr’dır. Resûlullah tarafından hediye edilen Zülfikâr, iki çatalı bir kılıçtır. Bu kılıçla çıktığı cenk meydanlarında düşmanlarını daima hüsrâna uğratmıştır. Bu sebepten Ali’nin kahramanlığı ve savaşçılığı ile kılıcı arasında daima bir ilişki kurulur ve kılıca olağan üstü nitelikler verilir. Kılıç da aynen ilmi gibi, bir mevhibe-i ilâhîdir. Bir ilâhî lütuf olan kılıcı kullanması dolayısıyla o, Allah’ın Arslanı olarak tavsif edilmiştir. Bu konudaki en güzel tasvirler, Ali’ye destansı bir kişilik de kazandıran cenk-nâmelerde rastlamak mümkündür. Burada Ali için oluşturulan efsânevî kişiliğin belli başlı özelliklerine atıfta bulunmaktadır. Buna göre, Zülhumâr isimli efsâne pehlivanı Zülfikâr ile iki parça etmiştir. Böylece bu kılıçla cenk meydanlarının eşsiz kahramanı olmuş ve din düşmanlarını dize getirmiştir.

*Saldı kâfir boynına ol Zü’l-fikâr
Zü’l-fikâr’dan dü nîm oldı Zü’l-humâr
Dîn kılıcın saldı kâfir boynına
Kimse katlanmadı anuñ oynına (G55/3-4)*

Şâir, Ali’yi alp ve alperen kavramları üzerinde yoğunlaşarak yiğitliğin mahiyetine ilişkin değerlendirmeler yaparken de zikreder. Alp yiğitliğini atı ile yapar; tıpkı Hamza’nın Aşkar’ı binmesi, yiğitlerin önderi Ali’nin Düldülü gibi bir at olmadan yiğitlik olmaz der (G2 555/2).

AŞERE-İ MÜBEŞŞERE

Garib-nâme’nin onuncu bölümün birinci kıssası cennetle müjdelenen on kişinin kıssasını içerir. Burada şâir, aşere-i mübeşşere olarak nitelendirilen, daha yaşamında cennetle müjdelenmiş on sahabenin hallerini anlatır. Cennetle

müjdelenmek bir rahmettir. Her ne kadar halka rahmet Hak'tan ise de, ona kavuşanların bir sebebi vardır (G2 625/9); rahmet vesilesi olan bu sebebi bilmek gerekir. Şâir bu kıssayı, rahmete vesile olan sebebi, Mustafa'ya dost olanların ahvâlinde yola çıkarak ortaya koymaktadır.

Her şeyden önce bir rahmet olan insanın var olması, Hakikat-ı Muhammediye'ye olan muhabbet sebebiyledir (G2 627/5-8). Bu sebepledir ki; varlık âlemine inen insanoğlunun her bir ferdi, onun getirdiği esaslara inanması sebebiyle âhirette cennet rahmetine kavuşacaktır. Peygamber, rahmete vesile olacak bu hakikati insanlara açıkladığında, bir kısmı onu kabul ve tasdik ettiler, bir kısmı da ondan yüz çevirdiler. Onu tasdik edenler, bu sebebe bağlandıkları için mü'min olarak isimlendirilip rahmete kavuştular. Ondan yüz çevirenler ise, hakikatleri gizledikleri için kâfir oldular (G2 629/7-9). Bu mü'min olanlar da ilâhî rahmet sebebine bağlılık biçimleri bakımında iki çeşittir; bir kısmı yol arkadaşı sevgili, bir kısmı da cesurca işler yapan sohbet arkadaşı oldu (G2 629/10). Bunların içinden bir ağacın altında Peygambere bi'at eden bir on kişilik gurup vardı ki, bunlar verdikleri sözün farkında olarak (Fetih, 48/10) Peygamber'in dostunu dost, düşmanını düşman bilmiş, canlarını ve mallarını onun yolunda sebil etmişlerdir (G2 631/1-9). Bunlar Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali, Abdurrahman b. Avf, Zübeyir b. Avvâm, Sa'd b. Ebî Vakkas, Talha, Sa'îd b. Zeyd ve Ebû Ubeyde b. Cerrah'tır. Bu on kutlu kişi, Peygamber aynasından Hakk'ı görmüşlerdir¹³.

*Eyle san bir âyineydi ol Resûl
Hakkı andan gördi bunlar şek degül
Ya'ni kim Hak dostuna dos oldular
Lâcerem dost dostlığın buldular (G2 633/11, 635/1)*

Onların Peygamberin çağırıldığı yola girmeleri ve bu yolda onunla yol arkadaşı olmaları rahmete sebeptir. Onlar Peygamberle ve dolayısıyla Hak'la dost olmuşlardır (Âi-imrân, 3/31) Bu sebepledir ki, daha hayatta iken cennetle müjdelenmişlerdir.

HZ. HAMZA

Peygamber'in amcası Hamza, yiğitliği ve atı dolayısıyla zikredilir. Alp ve alperenlik üzerinde bilgi verirken, yiğitliğin şartlarından biri olarak güçlü, kuvvetli ve maharetli bir ata sahip olmak gerektiğine işaret eder. Sonra da bu özellikleri haiz üç atı zikreder, biri Hamza'nın atı Aşkar, ikincisi Ali'ninki Düldül ve üçüncüsü de mitsel bir kahraman olan Rüstem'in Raş isimli atlarıdır.

*Alplığı er ne'yle eyler at-ıla
Alp ere key at gerek kim atıla
Nitekim Hamza binerdi Aşkar'a
Hem binüt olmuşdı Düldül Haydar'a
Rüstem'ün Raş adlu atı var-ıdı*

¹³ Peygamber'in Hakka ayna olma hadisesini teferru'atlı bir şekilde ele alan şâir, Hz. Ömer'in Peygamber'i görür görmez, "Tanrı'mı gönül gözüyle gördüm" dediğine işaret eder. Bu konuda ayrıntılı olarak bkz: Garib-nâme, 635-637.

Eyle bilkim kedüziyle yâr-ıdı (G2 555/1-3)

SONUÇ: GURBET VE BAĞLANMA

Kısaca ele alındığı çerçevede Âşık Paşa, Türklerin hakikate ilişkin bilgilerden mahrum kalmaması ve Hakk'ı kendi dilleriyle anlayıp bilmeleri için kaleme aldığı (G2 953/11, 955/1-8) eserinde halkın muhayyilesiyle tanıyıp seveceği bir peygamber tasavvuru yapmıştır. Bunu yaparken temel kaynağı Kur'an ve Hadisler ile anlatıla gelen bilgi ve rivayetlerden yararlanmışır. Konuyu, varlık, ahlak ve bilgi açısından irdelerken, bir insan olarak Hz. Peygamber'in temel bazı hususiyetlerine atıfta bulunmuştur. Nitekim onun nazarında, Mustafa da bizim gibi bir insandır; bu dünyaya garip gelmiş garip gitmiştir. Mustafa Mekke'de kendisini anlamayan kavmi ile beraberken de gurbette idi, Medine'ye hicret etti gene gurbettedir (G2 125/2-3). Birinde getirdiği mesajı anlayan insanların azlığının gurbeti içinde idi, ikincisinde ise sıladan ayrı kalmışlığın gurbeti vardı.

İnsan bu dünya hayatında gurbettedir. Onu bu garipliği ile kuşatan iki önemli dostu vardır. Bu dostlardan ilki Allah, ikincisi de Peygamberdir. Peygamber, aynı zamanda birinci dosta giden yolu gösteren rehberdir. Dolayısıyla ona ulaşmadan, ilkinde de ulaşmak mümkün değildir (G2 773/9). Peygamber'in gösterdiği yolun adı İslâmiyettir (G2 775/1). O bu yolda usul ve erkâna uygun sefer hâlinde olan herkese şefaattir (G2 775/5-9). Bu nedenledir ki, insanları Hakk'a götüren, sunduğu ebedî saadet iksiri ile yeryüzünü tutan ve insanların aklını yola getiren Peygamber'e inanmış kalp ile uymalı ve bizi ondan ayırmaması için Hakk'a iltica etmelidir (G2 347/3, 6, 8,9). Bilinmelidir ki, insan vücûdu bir gemidir, gönül onun yelkeni, Tanrı emri rüzgarı, İslamiyet lengeri ve bu lengerin koyucusu Hz. Peygamberdir (G2 299/6). Hayat denizinde alabora olmadan yol alıp sahili selâmete ulaşmak için, bu lengerin koyucusuna sıkı sıkıya bağlı olmak gerektir. Asr-ı Saadet, bu anlamda bağlanmanın ve birlik bilincine ulaşmanın adıdır.